

ВІВЧАР О. Й.

к. е. н., доцент
Національний університет «Львівська політехніка»
vivchar63@mail.ru

БОНДАРЧУК М. К.

д. е. н., доцент
Національний університет «Львівська політехніка»
mbondarchuk@i.ua

ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМ БОРГОМ В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ

В статті висвітлено сутність державного боргу України, досліджено стан та тенденції державного боргу, вказані наслідки, які має його динаміка на економіку країни та запропоновані шляхи удосконалення управління державним боргом в Україні в період фінансово-економічної кризи.

Ключові слова: державний борг, зовнішній державний борг, внутрішній державний борг, управління державним боргом, боргова безпека, боргова стратегія.

ВІВЧАР А. И.

к. э. н., доцент
Национальный университет «Львовская политехника»
vivchar63@mail.ru

БОНДАРЧУК М. К.

д. э. н., доцент
Национальный университет «Львовская политехника»
mbondarchuk@i.ua

ПРОБЛЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННЫМ ДОЛГОМ В УСЛОВИЯХ ФИНАНСОВОГО КРИЗИСА И ПУТИ РЕШЕНИЯ

В статье отражена сущность государственного долга Украины, исследовано состояние и тенденции государственного долга, указаны последствия, которые имеет его динамика на экономику страны и предложены пути усовершенствования управления государственным долгом в Украине в период финансово-экономического кризиса.

Ключевые слова: государственный долг, внешний государственный долг, внутренний государственный долг, управление государственным долгом, долговая безопасность, долговая стратегия.

VIVCHAR O. Y.

candidate of economic sciences, associate professor
Lviv Polytechnic National University
vivchar63@mail.ru

BONDARCHUK M. K.

doctor of economic sciences, associate professor
Lviv Polytechnic National University
mbondarchuk@i.ua

PROBLEMS AND SOLUTIONS OF PUBLIC DEBT MANAGEMENT IN THE FINANCIAL CRISIS

The article deals with the essence of the state debt of Ukraine, considered their classification, investigated the status and trends of the public debt, indicate that the existing system of government borrowing does not create conditions for their real influence on economic growth and innovative development of the domestic economy, but only covers the current needs in financial resources and increasing the dimensions of both internal and external debt, as well as ways to improve the management of the state debt in Ukraine, especially in a period of growth rates of the financial crisis and its consequences in the post-crisis period,

because of the nature of the settlement of the debt problem depends on the fiscal capacity of the state, stability the national currency, and therefore the financial support of international financial organizations.

Keywords: national debt, external national debt, internal national debt, management, promissory safety, promissory strategy, a national debt.

Постановка проблеми. Всі країни світу, здійснюючи економічні перетворення, потребують великих капіталовкладень. В країнах з перехідною економікою, де потреба в грошових ресурсах відчувається особливо гостро, виникає необхідність у внутрішніх і зовнішніх запозиченнях, які фіксуються у вигляді державного боргу. В умовах нестабільної економічної ситуації в Україні питання державного боргу є досить актуальним, оскільки воно тісно пов'язане з низкою таких факторів, як хронічний бюджетний дефіцит, структурна деформація економіки, залежність від імпорту енергоносіїв, значні потреби в капіталі для технологічного оновлення галузей національної економіки, низький рівень інвестиційної та інноваційної активності, необхідність збільшення валютних резервів для забезпечення стабільності національної грошової одиниці, нееластичність видатків бюджету та ін. Державні органи управління повинні враховувати те, що існування державного боргу веде до позитивних і негативних наслідків. Зі стабілізуючого фактору, державний борг може перетворитися на фактор, який починає гальмувати розвиток фінансової системи, а саме збільшувати навантаження на державний бюджет, що може призвести до зниження рівня боргової безпеки держави, погіршення її фінансової стійкості, блокування зарубіжними інвесторами і навіть банкрутства [2]. Саме тому вирішення питань щодо раціонального використання залучених коштів, удосконалення механізму управління державним боргом повинні бути одними з найпріоритетніших завдань грошово-кредитної політики держави і особливо у період наростання темпів фінансової кризи та її наслідків у післякризовий період, коли діючі традиційні форми та методи управління державним боргом не мають позитивного впливу на соціальні та економічні процеси, а навпаки спричиняють прискорення деформаційних процесів та гальмування економіки і не спонукають до ефективно розвитку України[3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значну увагу проблемі дослідження державного боргу та наслідків його існування приділяють як вітчизняні, так і зарубіжні науковці-економісти. Слід відзначити роботи таких вітчизняних дослідників, як О.А. Кириченко, О. Барановський, В. Кучер, Т.П. Вахнаненко, Н.В. Приказюк, Т.П. Матюшко, В.Л. Пластун, С.І. Юрій, С. Львовичкіна та ін. Ця проблема набуває особливої актуальності і серед зарубіжних науковців, таких як Р. Рарро, М. Фрідмен, Р. Масгрейв, Дж. Бюкенен та ін.

Постановка проблеми. Мета наукового дослідження полягає у дослідженні сучасного стану державного боргу та формуванні ефективного механізму регулювання державного боргу, особливо у період наростання темпів фінансової кризи та її наслідків у післякризовий період, адже від характеру врегулювання боргової проблеми залежить бюджетна дієздатність держави, стабільність її національної валюти, а відтак фінансова підтримка міжнародних фінансових організацій.

Виклад основного матеріалу. Існування державного боргу сьогодні є об'єктивно зумовленим явищем не лише для країн з перехідною економікою, але й для розвинених країн. Державний борг є достатньо складним механізмом, функціонування якого залежить від дій багатьох суб'єктів ринкових відносин. Погляди економістів на природу та наслідки його існування різняться. Враховуючи недоліки та переваги розглянутих визначень категорії «державний борг» ми приєднались до такого визначення: державний борг – це загальна сума емітованих, але не погашених позик з нарахованими відсотками, а також прийнятих державою на себе у відповідний спосіб зобов'язань [2]. Державний борг поділяється на внутрішній і зовнішній, у відповідності з рекомендаціями Міжнародного валютного фонду в якості внутрішнього боргу розглядаються зобов'язання органів державного управління виражені як в національній, так і в іноземній валюті, власниками яких є резиденти. Зовнішнім боргом вважається державна заборгованість перед нерезидентами. Державний борг можна класифікувати як за типом кредитора (борг перед міжнародними організаціями,

банками, органами управління інших держав, іноземними компаніями, фізичними особами і т. д.), так і за типом боргового зобов'язання (облігації, векселі, позики та інші).

Державний борг може бути корисним в період стійкого економічного зросту, коли політика запозичень направлена на інвестиційні цілі. І, навпаки, у фазі економічного спаду, дефіцит бюджету суттєво погіршує стан державних фінансів, підвищує ризик боргової кризи, що веде до погіршення загального стану економіки. В Україні політика запозичень (особливо зовнішніх) характеризується відсутністю системності та розмитістю цілей, що призводить до низької ефективності залучення та використання запозичених за кордоном коштів [2]. Звуження зовнішніх джерел позичкових коштів, девальвація національної валюти і занепад системи внутрішнього кредитування призвели до посилення макроекономічної нестабільності та негативно позначилися на рівні сукупного попиту, що, поряд з погіршенням умов зовнішньої торгівлі, обумовило суттєвий спад виробництва. Дефіцит державного бюджету, залучення та використання позик для його покриття призвели до формування і значного зростання державного боргу в Україні. Особливо слід звернути увагу на поступове збільшення частки зовнішнього боргу, який є надмірним і став причиною поширення світової кредитної кризи на економіку (табл. 1)

Таблиця 1

Індикатори економічної безпеки (розроблені Міністерством економіки України)

№ з/п	Показник	Нормативне значення
1	Відношення загального обсягу зовнішнього боргу до ВВП	≤25%
2	Рівень зовнішньої заборгованості на 1 особу	≤200 дол. США
3	Відношення державного зовнішнього боргу до річного експорту товарів і послуг	≤70%
4	Відношення сукупних платежів з обслуговування зовнішнього боргу до доходів державного бюджету	≤20%
5	Відношення відсоткових платежів з обслуговування зовнішнього боргу до річного експорту товарів і послуг	≤12%

Обсяг державного боргу та його структура значною мірою визначають рівень боргового навантаження та стан платоспроможності держави. Для оцінки боргового навантаження, згідно з Наказом Міністерства економіки України Методикою розрахунку рівня економічної безпеки України від 02.03.2007 р. № 60 офіційно визначено 5 показників економічної безпеки та їх граничні значення в Україні [4].

Проведений аналіз сучасного стану державного боргу засвідчив, що існуюча система використання державних запозичень не створює умов для їх реального впливу на економічне зростання та інноваційний розвиток вітчизняної економіки, а лише покриває поточні потреби у фінансових ресурсах і нарощує розміри як внутрішнього так і зовнішнього боргу. Це наочно підтверджується даними рис. 1.

Аналіз динаміки та структури державного боргу (табл. 2) засвідчує наростаючі темпи приросту величини державного боргу в Україні. Протягом аналізованого періоду ми можемо спостерігати постійну динаміку зростання державного боргу, яка почалася ще у період фінансової кризи 2008 року. На цей процес вплинули такі основні фактори:

- 1) різке коливання курсу національної грошової одиниці до іноземної валюти;
- 2) збільшення обсягів випуску облігацій внутрішньої державної позики;
- 3) отримання першого траншів позик МВФ для економічного оздоровлення економіки [3].

Протягом 2009–2012 рр. розміри державного боргу теж мають тенденції до зростання.

Також ми можемо спостерігати, що в структурі державного боргу існує тенденція домінування зовнішнього боргу над внутрішнім. Це пояснюється значним зростанням

заборгованості за облігаціями зовнішньої державної позики та зниженням частки коштів отриманих від міжнародних організацій та банків. В структурі внутрішнього боргу переважають кошти комерційних банків.

Відношення державного та гарантованого державою боргу України валового внутрішнього продукту (на кінець відповідних років)

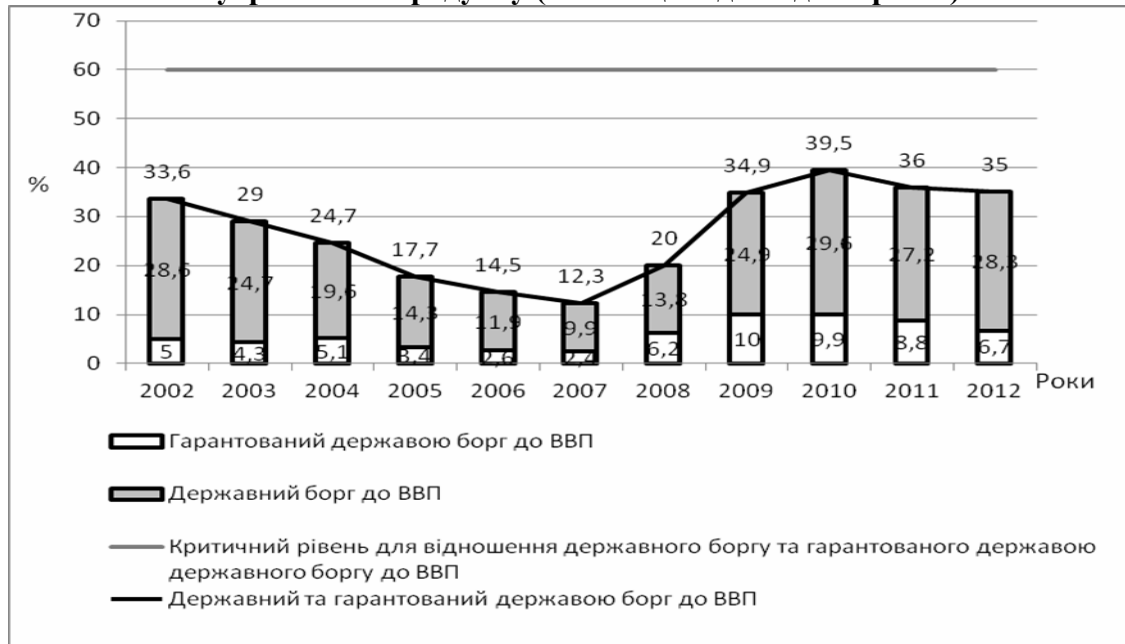

Рис. 1. Державний борг України у відсотках до ВВП країни, 2002–2012 рр. (джерело: офіційний сайт Міністерства фінансів України [1])

Таблиця 2

Структура та динаміка державного боргу України протягом 2008–2012 рр., млрд грн. (джерело: офіційний сайт Міністерства фінансів України [1])

№	Показник	2008	2009	2010	2011	2012	2012/2008 %
1	Загальна сума державного та гарантованого боргу	189,411	317,905	432,235	473,122	515,405	272,1
2	Державний борг:	130,69	226,997	323,475	357,273	399,113	305,4
	<i>внутрішній борг</i>	44,667	91,071	141,663	161,467	190,299	426,0
	<i>зовнішній борг</i>	86,024	135,927	181,814	195,806	208,814	242,7
3	Гарантований державою борг:	58,721	90,908	108,761	115,848	116,292	198,0
	<i>внутрішній борг</i>	2,001	14,063	13,828	12,24	16,211	810,1
	<i>зовнішній борг</i>	56,72	76,845	94,933	103,607	100,081	176,4

Проведений аналіз сучасного стану державного боргу засвідчив, що існуюча система використання державних запозичень не створює умов для їх реального впливу на економічне зростання та інноваційний розвиток вітчизняної економіки, а лише покриває поточні потреби у фінансових ресурсах і нарощує розміри як внутрішнього, так і зовнішнього боргу. Так, на кінець 2012 р. державний борг України з урахуванням гарантованого становив 515,4 млрд грн, або близько 35% ВВП. Поточного року при виконанні планових показників бюджету у

частині державних позик і гарантій уряду державний борг має сягнути 645 млрд грн на кінець року, що становитиме 41% офіційного прогнозного ВВП за 2013 р. і понад 45% ВВП у разі використання більш реальних прогнозів ВВП та обмінного курсу (в бюджеті 2013 р. закладено середньорічний курс гривні до долара США на рівні 8,4 грн/дол., передбачається також зростання реального ВВП на 3,4%). Активне боргове фінансування бюджету, рекапіталізація банків і державних компаній, а також щедра надання державних гарантій призвели до того, що на сьогодні на кожного жителя країни припадає 11,3 тис. грн державного боргу. Якщо враховувати лише населення працездатного віку, то кожен працездатний громадянин України винен зовнішнім і внутрішнім кредиторам держави 17,1 тис. грн. На кінець 2013 р. ця сума має збільшитися до 22 тис. грн [5].

Дані міжнародних порівнянь свідчать, що величина державного боргу України вже перевищила середній рівень для країн із ринками, що формуються. За даними МВФ у цих країнах борг загального уряду станом на кінець 2012 р. у середньому становив 35,7% ВВП (табл. 3).

Таблиця 3

Борг сектору загального державного управління у країнах з ринками, що формуються, та у середньому для різних груп країн, % ВВП (джерело: МВФ)

Країна, група країн	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.
Аргентина	67,1	58,5	58,7	49,1	44,2	43,3
Бразилія	65,2	63,5	66,9	65,2	66,2	65,1
Болгарія	18,6	15,5	15,6	16,7	17,0	21,3
Китай	19,6	17,0	17,7	33,5	25,8	22,0
Колумбія	32,7	30,8	35,9	36,1	34,7	32,3
Угорщина	67,0	72,9	79,7	81,3	80,4	76,3
Індонезія	35,1	33,2	28,6	27,4	25,0	23,2
Йорданія	73,8	60,3	64,5	66,8	69,8	71,9
Казахстан	5,9	6,7	10,2	10,7	10,9	9,6
Латвія	7,8	17,2	32,9	39,9	37,8	39,1
Литва	16,8	15,5	29,4	38,0	39,0	40,9
Малайзія	42,7	42,8	55,4	52,9	52,6	53,1
Мексика	37,8	43,1	44,6	42,9	43,8	42,9
Пакистан	54,9	59,6	60,7	61,5	60,1	61,7
Перу	30,4	25,2	28,4	24,6	21,6	20,7
Філіппіни	44,6	44,2	44,3	42,2	40,5	40,1
Польща	45,0	47,1	50,9	54,9	55,4	55,7
Румунія	12,7	13,6	23,8	31,2	33,0	34,2
Росія	8,5	7,9	11,0	11,7	9,6	8,4
Південна Африка	28,3	27,4	31,5	35,3	38,8	40,0
Таїланд	38,3	37,3	45,2	42,6	41,7	44,4
Туреччина	39,9	40,0	46,1	42,2	39,0	36,4
Україна	12,3	20,5	35,4	40,1	36,5	35,9
Середні показники	59,8	62,3	69,1	73,9	74,0	74,1
Розвинені країни	75,4	85,1	93,0	99,3	103,5	106,5
Країни з ринками, що формуються	35,9	34,7	36,7	41,0	37,6	35,7
Єврозона	66,4	70,2	79,9	85,7	88,1	90,0
Велика сімка	84,7	91,8	105,0	112,1	116,8	120,2
Велика двадцятка	63,5	66,0	72,8	77,9	77,7	77,5

Отже, обсяг державного боргу України майже відповідає середньому значенню для країн з ринками, що формуються, але він не враховує боргів місцевих органів влади і фондів обов'язкового соціального страхування, коли борг сектора загального державного управління в інших країнах поширюється не лише на центральний уряд, а й на всі рівні державного управління.

При дослідженні величини державного боргу в Україні за 2013 р., ми можемо зазначити, що значне збільшення розміру державного боргу відбувається внаслідок порівняно м'якої бюджетної політики (дефіцит бюджету – 50,4 млрд грн) та активного використання боргових механізмів поза рамками бюджету. Зокрема, законом про бюджет передбачається надання державних гарантій обсягом до 50 млрд грн на фінансування інвестиційних проектів. Крім того, планується поповнення статутних фондів НАК "Нафтогаз України", Ощадбанку, АТ "Українське Дунайське пароплавство" і Аграрного фонду за рахунок емісії ОВДП на загальну суму 14,7 млрд грн. А це призведе до кінця року зріст обсягу державного боргу до рівня 45% ВВП, що суттєво перевищить економічно безпечний рівень. Хоча, у міжнародній практиці державний борг на рівні 35–40% ВВП вважається максимально допустимим для країн з ринками, що формуються, відомо, що надмірний рівень заборгованості підриває довгострокові основи економічного розвитку та посилює вразливість економіки (бюджету) до зворотного руху іноземного капіталу і різких змін валютних курсів. В таких умовах істотно зростає вірогідність виникнення боргової кризи в Україні, поштовхом до якої може стати як звуження потенціалу для залучення нових позик, так і недостатність бюджетних ресурсів для виконання накопичених боргових зобов'язань. Боргова криза, у свою чергу, стане детонатором розкручування спіралі фінансової дестабілізації та загострення кризи у реальному секторі економіки. Сучасний стан державного боргу чинить значні загрози національній економіці, що пов'язано, в першу чергу, з кризовими явищами економіки, постійним зростанням потреби у фінансуванні державного дефіциту, перевищенням темпів зростання державного боргу над темпами росту ВВП та високої його частки у складі ВВП, зниженням курсу національної валюти відносно іноземних валют, що спричинило зростання розміру боргу в національній валюті [5].

Для країн, які перебувають на шляху до боргової кризи, спільним є вихід, який передбачає використання позикових коштів з максимальною ефективністю, але, на жаль, не всі ефективно його використовують, що в кінці призводить до негативних явищ в економіці тієї чи іншої країни. Наглядним прикладом може слугувати така країна, як Греція, котрій сьогодні загрожує дефолт. Основні причини кризи – це постійний і невиправданий ріст чисельності армії держслужбовців та їх заробітних плат; низький відсоток сплати податків великим бізнесом.

Висновки і перспективи подальших досліджень

На основі проведеного аналізу стану державної заборгованості, ми дійшли до висновку: якщо влада не змінить темпи зростання державного боргу, економічна криза загострюватиметься і тоді держава буде не в силі в майбутньому виплачувати відсотки і повертати кредити, які не зможе пролонгувати. Ми можемо спостерігати багато світових і європейських країн, які маючи набагато більший розмір державного боргу ніж Україна залишаються одними з найбагатших країн світу. Також існують і такі країни, в яких боргові зобов'язання набагато нижчі ніж українські, а економічний розвиток вищий. Причиною цих негативних наслідків є те, що Україна не використовує позикові кошти з максимальною ефективністю на зміцнення своєї економіки і це, перш за все, пов'язано з тим, що в країні відсутня досконала система управління, досконала законодавча база, а натомість високий рівень розвитку корупції і розвинутий тіньовий сектор економіки. Отже, на нашу думку, влада повинна обрати таку боргову стратегію, яка б призвела до постійного, планомірного зменшення боргової залежності країни. Для досягнення цієї стратегічної мети необхідно удосконалити управління борговими ризиками, чітко скоординувати боргову політику з податковою, бюджетною і грошово-кредитною політикою.

Для втілення в життя цих завдань необхідно:

- забезпечення утримання розміру державного боргу України в економічно безпечних

межах та оптимізація структури боргу за видами джерел і відсоткових ставок;

- встановлення граничного рівня розміру дефіциту державного бюджету, який би не дозволив Уряду перевищувати планові показники залучення позик і безконтрольно нарощувати розмір державного боргу;

- використання виваженого трансформування зовнішнього боргу у внутрішній, що потребує активних дій від усіх учасників процесу (Уряд, Нац. банк, Державна комісія з цінних паперів і фондового ринку) для радикального удосконалення внутрішнього фінансового ринку;

- заборона надання державних гарантій при одержанні кредитів суб'єктами підприємництва та заборона реструктуризації або списання заборгованості за кредитами, залученими державою або під державні гарантії;

- продовження політики активного співробітництва з міжнародними фінансовими організаціями та проведення стриманої політики залучення іноземних кредитів від урядів іноземних держав, оскільки розмір зовнішнього сукупного боргу України вже перевищив усі допустимі межі [6].

Список використаних джерел

1. Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.minfin.gov.ua

2. Вівчар О.Й. Особливості управління державним боргом та методи його удосконалення [Електронний ресурс] / Вівчар О.Й., Солдак М.Ю. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Vnulp/Management/2011_720/56.pdf.

3. Виклюк М.І. Система управління державним боргом [Електронний ресурс] / М.І. Виклюк – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1585>.

4. Вівчар О.Й. Вплив державного боргу на економічну безпеку держави / О.Й. Вівчар, О.Б. Курило // Економіка та держава. – 2013. – № 4. – С.15–18.

5. Богдан Т. Боргова піраміда та її наслідки [Електронний ресурс] / Тетяна Богдан. – Режим доступу : <http://gazeta.dt.ua/finances/borgova-piramida-ta-yiyi-naslidki.html>

6. Мироненко Т.В. Государственный долг Украины и проблемы его обслуживания [Електронний ресурс] / Мироненко Т.В., Костогрыз В.В. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/inek/2012_1/271.pdf
